

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Freud uitgeven

Greven, E.J.

Citation

Greven, E. J. (2006, November 1). *Freud uitgeven*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4963>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4963>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

1

Inleiding

Sigmund Freud (1856–1939) was ‘a man of letters’. Lezen, schrijven, publiceren en uitgeven waren zijn lust en zijn leven. Freud heeft een enorm oeuvre nagelaten, dat in vele talen is overgezet. Er zijn maar weinig wetenschappers in de twintigste eeuw geweest die zo’n invloed hebben gehad door middel van het geschreven woord.

Niet alles wat Freud tijdens zijn leven geschreven heeft, is beschikbaar. Zijn tot nu toe gepubliceerde werk beslaat ongeveer achtduizend bedrukte pagina’s. Er ligt nog veel materiaal in het Freud-archief in de Library of Congress in Washington. Jarenlang voerde het Freud-archief een zeer restrictief beleid, maar hoewel dat beleid intussen is gewijzigd is nog veel materiaal niet ter inzage. Ook de Freud-correspondentie is nog niet volledig uitgegeven. Verder is men bezig het vroege, voornamelijk neurologische werk van Freud integraal uit te geven en te annoteren, dat nog niet in de oorspronkelijke taal, bijna altijd Duits, is verschenen.¹

Het gepubliceerde werk van Freud is bijna volledig in het Nederlands vertaald en uitgegeven, of zal binnen afzienbare tijd worden vertaald.² Vrijwel de gehele twintigste eeuw zijn Freuds teksten in Nederland aanwezig geweest, beginnend in 1912 met de uitgave *Over Psychoanalyse* en uitmondend in een volledige publiekseditie van Freud, de *Sigmund Freud Nederlandse Editie*, die in 1993 is voltooid.

Dit boek volgt de auteur Freud in Nederland. Het laat zien hoe Freud in Nederland is geïntroduceerd en hoe hij langzamerhand zijn weg heeft gevonden in cultureel, maatschappelijk en wetenschappelijk opzicht. Dit gebeurt aan de hand van een studie van de wijze waarop zijn Nederlandse uitgaven tot stand zijn gekomen en hoe deze werden ontvangen. De tekst van Freud — zijn in het Nederlands vertaalde boeken — staat centraal in dit onder-

zoek, en in mindere mate zijn persoon of de psychoanalytische beweging.

CENTRALE ONDERZOEKSVRAGEN

Wie wil weten hoe de teksten van Freud in Nederland tot stand zijn gekomen en hoe zij vervolgens zijn ontvangen, kan niet om de uitgevers van Freud heen. Zij waren immers degenen die Freuds ideeën via het boek verspreidden, en op concrete, tastbare wijze het gedachtegoed van Freud vormgaven. Freud zei het zelf al in 1932 — toen zijn eigen psychoanalytische uitgeverij met faillissement werd bedreigd — in een brief aan zijn Hongaarse leerling en collega Sandor Ferenczi: ‘Ohne Verlag wären wir onhmächtig.’³

Het vertrekpunt van deze studie wordt daarom gevormd door de Nederlandse uitgevers van Freud. Via hen wordt inzicht verkregen in de weergave, de interpretatie en de receptie van Freuds werk. Hoe de overdracht van Freuds ideeën in Nederland plaatsvond en op welke wijze zijn teksten werden geïnterpreteerd zijn daar - bij de belangrijkste thema's. Hoe keken de vertalers en uitgevers aan tegen Freud en de psychoanalyse, en welke vertaalopvattingen en uitgeefstijlen hielden zij erop na? Hun perceptie en beeldvorming van Freud beïnvloedden de manier waarop zijn werk werd gepresenteerd, en speelden uiteindelijk ook een rol in de receptie van Freud. Het is in dit verband van belang om te onderzoeken hoe de boekuitgaven tot stand kwamen, wie daarvoor de stimulator was, welke uitgeverijen er belang bij hadden, welke publicatiepolitiek de uitgevers volgden, en hoe de boeken — en daarmee de psychoanalyse — ontvangen werden. In één zin samengevat geeft het onderzoek antwoord op de volgende vragen: *wie* heeft *wanneer* Freud uitgegeven, *wat* is er van hem uitgegeven, *waarom* heeft men Freud willen uitgeven, *hoe* heeft men zijn teksten uitgegeven en welke reacties kwamen daarop?

Uitgeven is een dynamisch en vaak ook gecompliceerd proces, zeker waar het de Freud-uitgaven betreft. Er zijn bij het uitgeven, en vooral bij vertalingen, diverse personen betrokken. Allen willen in meer of mindere mate hun invloed doen gelden. Aan de hand van de uitgaven van Sigmund Freud wordt gepoogd dit proces bloot

Centrale onderzoeksvragen

te leggen. Om duidelijk te maken hoe het uitgeven van een der - gelijk, invloedrijk auteur geschiedt, wordt het uitgeefcircuit rond zijn werk beschreven en geanalyseerd. De verschillende stappen in het uitgeven — (soms) van idee tot manuscript, van manuscript tot boek, en uiteindelijk van boek tot lezer — worden beschreven. Eveneens wordt aanschouwelijk gemaakt wie er in het netwerk van uitgevers en vertalers een belangrijke en sturende rol spelen in de Freud-publicaties. Freud, die uitvoerig geschreven heeft over door hem behandelde ziektegevallen — zoals ‘Dora’, ‘Kleine Hans’, ‘De Rattenman’ en ‘De Wolvenman’ — is nu als het ware zelf een ge - valsstudie geworden.

Een achterliggende vraag is of, en op welke wijze, de uitgevers Freuds revolutionaire theorie mede hebben verder gebracht in Nederland. Hoewel Freuds gedachtegoed veel bewonderaars aan - trok, was het voor een groot aantal mensen aanstootgevend, met name vanwege zijn opvattingen over het onbewuste en de (kinder - lijke) seksualiteit, en zijn afwijzing van religie. Desondanks zijn Freuds ideeën gaandeweg geaccepteerd geraakt in Nederland, al zijn er vanaf het begin mensen geweest die zijn theorieën als pseu - do-wetenschappelijk bestempelden. Vele psychoanalytische noties en zegswijzen zijn desalniettemin doorgedrongen in de Neder - landse cultuur. Wat is dan de rol van de uitgevers geweest in deze brede erkenning, receptie en verspreiding van Freuds gedachte - goed in Nederland? Zijn zij louter doorgeefluiken geweest of waren zij eerder een schakel in de vorming van een nieuwe wetenschap, de psychoanalyse?

De uitgavengeschiedenis van de boeken van Freud in Nederland laat een veelzijdig beeld zien. Het begon met een klein boekje van Freud en eindigde met een grote Freud-editie. Er waren verschil - lende uitgevers die het belang van Freuds werk inzagen, en die zijn teksten op uiteenlopende wijze publiceerden. Freud had voor elke uitgever wel een eigen betekenis, die onder andere samenhang met de tijd, de maatschappelijke omstandigheden, het cultureel-weten - schappelijk klimaat en de idealen van de desbetreffende uitgever. Voor de een was Freud een serieuze medische wetenschapper, voor de ander hield hij een grote belofte voor de mensheid in, of anders was hij wel een van de creatiefste geesten van de twintigste eeuw.

Freud bracht bij de verschillende lezersgroepen diverse soorten reacties teweeg. In medische kringen, bij psychiaters, psychologen en psychoanalytici, maar ook bij kunstenaars, schrijvers en het grote lezerspubliek bestond er vaak een grote fascinatie voor zijn leer van het onbewuste. Dat blijkt wel uit de woorden van Johan Stårcke in *De Telegraaf* in 1912: 'Er is iets nieuws, iets zéér gewichtigs, iets zóó belangrijks [...]. Het is iets dat voor de mensheid van buitengewoon groot belang kan blijken [...] en een nieuw tijdperk der menselijke cultuur zal openen.'⁴ Freuds theorieën werden dan ook bekendgemaakt via allerlei kanalen, zoals dagbladen en vaktijdschriften, radioprogramma's, lezingen, toneelvoeringen, literatuur — en zijn boeken. In dit onderzoek wordt de receptie van Freud in ons land bekeken aan de hand van de Freud-uitgaven van een aantal uitgevers. Het gaat om de *uitgegeven* teksten. Die uitgaven geven een indruk van welke beelden van Freud dominant waren in bepaalde tijdsperioden en wat hun invloed was op de psychoanalyse in ons land en op de Nederlandse cultuur.

Het vertalen en editeren van Freuds werk is een moeilijke en tijdrovende bezigheid. Freuds stijl is subtiel en gevarieerd en zijn werk bevat vele tegenstrijdigheden, waardoor er bij het vertalen en redigeren dikwijls problemen ontstaan. De laatste vijftig jaar is er internationaal dan ook veel kritiek geleverd op de diverse vertalingen en edities van Freud.⁵ Zo zou de Duitse editie van Freuds werk, de *Gesammelte Werke*, te weinig kritisch zijn en zijn in de invloedrijke Engelse editie, *The Standard Edition*, Freuds teksten te veel gemedicaliseerd en verwetenschappelijkt. Maar ook de Nederlandse editie, de *Sigmund Freud Nederlandse Editie*, is bekritiseerd.⁶

Het wachten is nog op een volledige, Duitse, internationaal geaccepteerde editie die als basis zou kunnen dienen voor vertalingen. Op editiewetenschappelijk terrein rijzen er echter vragen, zoals de vraag of een historisch-kritische editie — waarin *alles* wat Freud heeft geschreven is opgenomen, van kladnotities tot correcties op drukproeven — wenselijk en haalbaar is.⁷ Het uitgeven van Freuds werk staat echter niet stil, getuige de diverse Freud-edities die momenteel in binnen- en buitenland worden voorbereid. Daarbij zijn verschillende redactionele uitgangspunten en vertaalprin-

Centrale onderzoeksvragen

cipes aanwezig. Een 'woord-voor-woord' vertaling, een minimale annotatie of juist een uitgebreid en geactualiseerd notenapparaat, een wetenschappelijke editie of een leeseditie, een variantenanalyse, al deze uitgangspunten zijn aanwezig bij het moderne editeren van Freuds teksten. Zij zullen in dit boek belicht worden. Op basis van de bijeengebrachte kennis wil dit onderzoek ten slotte richtlijnen geven voor het uitgeven van het werk van Freud in de eenen- en twintigste eeuw in Nederland.

ONDERZOEKSACHTERGROND

Er is nog weinig systematisch onderzoek verricht naar de uitgavegeschiedenis van het vertaalde werk van één auteur in Nederland. Weliswaar is er aandacht besteed aan auteursoeuvres in biografieën, en in de editiewetenschap worden bijvoorbeeld de drukgeschiedenissen van een boek met elkaar vergeleken,⁸ maar het nauwkeurig volgen van een auteur met de nadruk op diens publicatiegeschiedenis heeft nog nauwelijks plaatsgevonden. In de boekwetenschap is in ieder geval geen theorie of onderzoeksmodel beschikbaar om de bovengenoemde onderzoeksvragen in te kaderen. In deze studie is er derhalve voor gekozen om dicht bij het onderzoeksmateriaal te blijven. Omdat de auteur en onderzoeker tevens uitgever is van Freuds werk in Nederland, kon ook geput worden uit de eigen uitgeefervaring. Dit bood het voordeel dat vele aspecten van het uitgeefproces herkenbaar waren, maar het onderzoek leverde ook verrassingen op. Het leidde vooral tot een nadere reflectie over de dynamiek van het uitgeven en over de positie van de uitgever daarin. Wat zou de wordingsgeschiedenis van de psychoanalyse in Nederland zijn zonder de vroege aanwezigheid van Freuds belangrijke tekst *De invloed van ons onbewuste in ons dagelijksch leven* (1916) of *De droom als uiting van het onbewuste zieleleven* (1913)? Is een uitgever een 'zeef' met betrekking tot de enorme hoeveelheid informatie, een instigator, een schakel in de vorming van wetenschap, een pionier, een bewaker van de kwaliteit, een propagandist?

De positie van een uitgever wordt wel eens aangeduid als die van 'gatekeeper'.⁹ Hij wordt geacht een centrale rol te spelen in de

selectie, de productie en de distributie van een uitgave. Maar een uitgever is uiteraard niet de enige speler op de boekenmarkt. Om hem heen is een groot netwerk aanwezig, dat onder andere bestaat uit vertalers, redacteurs, deskundigen of adviseurs, (wetenschappelijke) verenigingen en beroepsgroepen. Dit netwerk is van grote invloed op de beslissing een tekst al dan niet uit te geven. Welke criteria een uitgever bij de uiteindelijke keuze voor een uitgave hanteert is echter niet zo eenvoudig aan te wijzen. Persoonlijke motieven of een speciale belangstelling van een uitgever, het fonds van de uitgeverij, de stijl en strategie van een uitgever, commerciële overwegingen, onbewuste patronen in de besluitvorming — al deze factoren spelen mee.

Voor al vertalingen zijn andere personen en organisaties in het boekenvak naast de uitgever van betekenis. De oorspronkelijke auteur — indien nog in leven — of anders de rechthebbende, de buitenlandse uitgever, de literair agent, de beoordelaar, de vertaler, de inleider tot het vertaalde werk, de redacteur, zij allen oefenen invloed uit op de wijze van uitgeven en op de beslissingen die daaraan voorafgaan.¹⁰ Of een uitgever dan nog een initiërende en sturende functie heeft, is de vraag. Persoonlijke ervaring met het uitgeven laat zien dat het uitgeefproces grillig kan zijn, en dat het succes van een uitgever er vaak ook in gelegen is in geduld te betrachten, af te wachten en er het beste van te hopen, soms in door te zetten tegen beter weten in, niet zelden ook in geluk te hebben, intuïtief te werk kunnen gaan en het kunnen luisteren naar diverse mensen. Voortdurend loopt een uitgever daarbij tegen het gegeven aan dat hij werkt op het raakvlak van cultuur en economie, van ideaal en realiteit, van bevlogenheid en zakelijkheid, van perfectie en 'goed genoeg'. Ook wanneer er een uitgeefbeslissing is genomen, is het nog maar de vraag of het (vertaalde) manuscript er werkelijk zal komen, of de beoogde medewerkers niet zullen afhaken, of de opgestelde kwaliteitseisen overeind blijven, of de uitgever en redacteur bestand zullen zijn tegen druk van buitenaf, of er voldoende belangstelling is van de boekhandel, of de subsidies wel binnenkomen, enzovoort. Het blijft in feite een voortdurend schipperen en aanpassen, zeker wanneer het om grote, langdurige projecten gaat — zoals een Freud-editie — en zeker wanneer er

Onderzoeksachtergrond

meer personen bij een project betrokken zijn. De Franse uitgever Gaston Gallimard bracht de ongewisheid van het uitgeven en de onvoorspelbaarheid van het succes van een boek mooi onder woorden: 'You will never be a publisher as long as you talk about sure things. After forty years in this business, I can tell you only this: no one can ever predict how a book will do.' Hij zei dit tegen de jonge Robert Laffont die, nieuw in het uitgeversvak, advies vroeg aan Gallimard.¹¹

'Gatekeeping' wordt nogal eens in verband gebracht met bewaking van de kwaliteit. Veelal wordt er vanuit gegaan dat bij de beslissing om een werk uit te geven de kwaliteitseis de doorslaggevende factor is. Deze gedachte valt op zijn minst te betwisten. De vraag naar het kwaliteitsstreven van een uitgever — in groter verband de spanning tussen cultuur en commercie — is een kwestie die voortdurend ter discussie staat. De realiteit laat zien dat een uitgever ook uit commerciële overwegingen moet handelen en niet primair selecteert om de kwaliteit te bewaken.¹²

Waar ligt dan de waarde van een uitgever? De voormalige uitgever Laurens van Krevelen benadrukt terecht het belang van de onafhankelijkheid, de inhoudelijke kennis, en het vakmanschap van een uitgever. Juist daarin liggen zijn verdiensten. Van Krevelen illustreert dit met de anekdote van Erasmus, die zijn Italiaanse uitgever prees om diens 'voortreffelijke selectie van teksten, om de getrouwheid van de inhoud van zijn boeken'. De uitgever was daarmee, net als de grote wetenschappers en schrijvers die door hem op de markt werden gebracht, 'onsterfelijk'.¹³ Dit zijn voorwaar grote woorden. Maar om meer ruimte te bieden aan ideeën - vorming en creativiteit, zou een uitgever zich inderdaad vooral moeten richten op de inhoud en de fondsontwikkeling. Bij de enigszins gemankeerde positie die een uitgever heeft, zal hij zijn onafhankelijkheid voortdurend moeten bevechten.

In hoeverre de Nederlandse uitgevers van Freud dergelijke passie vertoonden en hun onafhankelijkheid behielden, of zij met gevoel voor kwaliteit uitgaven, of dat er eerder sprake was van vergaand hobbyisme, zal in dit boek aan de orde komen. Centraal staat de vraag of de uitgevers een invloedrijke rol bij de totstandkoming van de Nederlandse Freud-uitgaven hebben gespeeld. Waren

zij ‘gatekeepers’? Hadden zij een visie? Hebben zij concessies moeten doen aan de eis van kwaliteit?

Naarmate het onderzoek vorderde, werd de vraag op welke wijze Freuds teksten zijn uitgegeven steeds relevanter. Het wordt door lezers gewoonlijk als vanzelfsprekend aangenomen dat een gedrukt boek het eindproduct is zoals de auteur dat heeft gewenst. Toch moet worden vastgesteld dat er na de inlevering van een manuscript (of vertaling) niet alleen nog volop wordt gesleuteld aan de tekst, maar ook dat het boek met een bepaalde boodschap de wereld in wordt gestuurd, dat het bewust een zekere status meekrijgt. Dit gebeurt vooral via de paratekst. ‘Paratekst’ — een door de Franse literatuurwetenschapper Gérard Genette geïntroduceerd begrip — wordt bijvoorbeeld gevormd door een inleiding, een voorwoord, een titel, een motto, een flaptekst of meer inhoudelijk, een notenapparaat.¹⁴ Maar ook de omslag van een boek, de titelpagina, reeksaanduidingen en de typografie en vormgeving — allemaal typische uitgeveriszaken — vallen onder de paratekst, evenals alle gebeurtenissen die om een boek heen plaatsvinden — door Genette ‘peritext’ genoemd — zoals voordrachten of colleges van de auteur, boekbesprekingen, signeersessies of interviews met de auteur. Ook privé-teksten, zoals correspondenties, dagboeken, schetsen en correcties op drukproeven worden tot de paratekst gerekend.

Tijdens dit onderzoek vormde het idee van de paratekst een reminder — en ook een herkenning — van het feit dat zij de perceptie van een tekst beïnvloedt. Het is goed om constant voor ogen te houden dat boeken niet alleen geschreven zijn maar ook *gemaakt* worden. Er bestaat niet zoiets als een definitieve, door de auteur geschreven tekst, of een definitieve vertaling door de vertaler, al kan dit zeker door een auteur worden nagestreefd. Altijd komen er anderen aan te pas, zoals een redacteur of een tweede vertaler, die accenten aanbrengen in de tekst. Maar ook de auteur brengt zelf in een nieuwe druk meestal weer wijzigingen in de tekst aan. Ook kan er een postume uitgave van een gevonden manuscript verschijnen. ‘The Text does not exist’ citeert Genette daarom treffend de Franse redacteur Jacques Petit.¹⁵ Freud zelf probeerde tot het uiterste zijn geschreven tekst te beschermen en zijn invloed en controle als

Onderzoeksachtergrond

auteur zo lang mogelijk te laten duren. Voor hem was een boek pas 'af' wanneer hij de drukproeven van zijn boek had gecorrigeerd en vaak liet hij er nog een vertrouweling naar kijken. Met uitzondering van zijn brieven heeft Freud dan ook weinig ongepubliceerd materiaal nagelaten, hoewel er na zijn dood enkele handgeschreven manuscripten en notities van hem gevonden zijn, zoals de oorspronkelijke notities bij zijn beschreven ziektegeschiedenis van 'De Rattenman'.¹⁶

Uit de paratekst is ook de doelstelling van een uitgever af te leiden. Zo kan men in dit geval te weten komen op welke wijze Freuds teksten kenbaar gemaakt werden, en welke verwachtingen er werden gecreëerd bij de lezer. Als het goed is — want er bestaat ook slechte paratekst — faciliteert de paratekst de toegankelijkheid tot en de leesbaarheid en het begrip van de hoofdttekst, de inhoud van het boek. Vooral bij een complete editie zoals van het werk van Freud is de paratekst, en dan met name de tekstbezorging en annotatie en de fysieke tekstpresentatie, van groot belang. Het gaat er immers om de teksten een verantwoorde plek te geven, door middel van bijvoorbeeld een toelichting van de vertaler of de editor, een inleiding, een index of een begrippenlijst. Voor het bestuderen van de receptie van Freud is het van belang om te weten hoe het leespubliek werd voorbereid op zijn allesbehalve eenvoudige werk. Hoe wilden de Nederlandse uitgevers van Freud diens werk introduceren, op welke wijze werden de lezers 'gemanipuleerd' en met welke paratekstuele middelen gebeurde dit? En hoe veranderde de paratekst bij Freuds boeken in de loop van de twintigste eeuw? Uit de wijze van inleiden en annoteren kan bijvoorbeeld het nodige worden afgeleid, net zoals uit de reeks waarin Freud werd opgenomen en hoe hij werd aangekondigd in catalogi, fondsenlijsten, persberichten en ander promotiemateriaal.

De uitgevers zijn ongetwijfeld geholpen door het rijke paratekstuele gehalte van Freuds oorspronkelijke werk. De naam van de auteur, Sigmund Freud, is op zich al paratekst. Sigmund Freud is niet alleen een aansprekende, krachtige naam, maar houdt tevens een belofte in, omdat de lezer weet dat het hier gaat om een auteur met een intrigerend gedachtegoed. Ook Freuds voorwoorden en motto's zijn aansprekend. Zo zien we bij de uitgave van *Die*

Traumdeutung het prachtige motto ‘Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo’ uit Vergilius’ *Aeneis* (‘Kan ik de Hemelingen niet doen buigen, dan zal ik de onderwereld in beroering brengen’), en het citaat uit Goethe’s *Faust II*, ‘Nun ist die Luft von solchem Spuk so voll, Dass niemand weiss, wie er ihn meiden soll’ (‘Zo vol van zulk gespook is nu de lucht, dat geen meer weet, hoe hij er aan ontlucht’), als motto bij het boek *Zur Psychopathologie des Alltagslebens*.¹⁷ De titels van Freuds boeken klinken, óók in het Nederlands, als een klok: *Totem en taboe* (*Totem und Tabu*), *Het onbehagen in de cultuur* (*Das Unbehagen in der Kultur*), *Het Ik en het Es* (*Das Ich und das Es*). De Duitse literatuurwetenschapper Walter Muschg formuleerde het treffend:

‘Schoonheid en kernachtigheid van formulering, ritmische en klankmatige zekerheid spreken uit al zijn titels [...] [Er] treedt een antithetische spanning aan de dag die tot in de tweevoetigheid van het accent doortrilt — we menen in deze laconieke formules de wet van de persoonlijkheid, hun beteugelde energie, en een volheid in zijn eenvoud te beluisteren. Hoe niets- en alleszeggend is de titel *Die Traumdeutung*: zeker van haar positie, met de klemtoon op het bepalend lidwoord.’¹⁸

OVER DIT BOEK

Deze studie bestrijkt vrijwel de gehele twintigste eeuw. Niet alleen omdat Freud daarin een van de — zo niet dé — meest bepalende sociale wetenschappers is geweest, maar ook omdat in deze lange periode zijn Nederlandse publicatiegeschiedenis zo gevarieerd en veelzeggend was. Het werk van Freud in het Nederlands is door diverse uitgevers op de markt gebracht. Dit betreft de uitgeverijen S. C. van Doesburgh, Hollandia, De Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur / De Wereldbibliotheek, Querido, G. W. Breughel, Ambo, Van Gennep, Boom, Prometheus en Marten Muntinga. Maar ook de Vrijdenkersvereniging ‘De Dageraad’ heeft werk van Freud uitgegeven. Sommige uitgevers gaven slechts één titel van Freud uit, anderen daarentegen vertoonden meer consistentie en volharding in hun uitgeefbeleid van Freud.

Over dit boek

Van drie Nederlandse uitgevers is te zeggen dat zij de auteur Freud doelbewust uitgaven en daar ook beleid op voerden. De Leidse firma S. C. van Doesburgh was een vooraanstaande medisch-wetenschappelijke uitgeverij, alom bekend in Leidse wetenschappelijke kringen. Zij was bereid risico te nemen en liep voorop met bepaalde medische uitgaven. De Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur — later De Wereldbibliotheek — stelde zich tot doel om literatuur en non-fictie betaalbaar uit te geven voor de arbeidersklasse. Zij wilde de burger ‘verheffen’. Uitgeverij Boom richtte zich op het algemeen-wetenschappelijke segment. Zij streefde naar kwalitatief hoogstaande uitgaven, voornamelijk op het gebied van de humaniora en de filosofie, zoals de reeks ‘Boom Klassiek’ met daarin sleutelteksten van de filosofie. Van deze drie uitgevers worden de Freud-uitgaven onder de loep genomen. Er wordt onderzocht welke betekenis zij aan Freud verleenden en welke invloed dit heeft gehad op de perceptie en ontvangst van Freud, en daarmee op de ontwikkeling van de Nederlandse psychoanalyse.

Om de lezer een indruk te geven wie Freud was en wat hij heeft geschreven, wordt in het tweede hoofdstuk een beknopt overzicht gegeven van zijn leven en werk. Hierbij ligt het accent op Freud als publicist. Ook wordt hier de geschiedenis van de psychoanalyse in Nederland in het kort weergegeven, teneinde de lezer enigszins vertrouwd te maken met de Nederlandse psychoanalytische beweging en om de uitgaven van Freud in een breder kader te kunnen plaatsen.

In de daaropvolgende hoofdstukken worden de uitgeverijen en hun Freud-uitgaven beschreven. Van vrijwel alle onderzochte uitgaven is de ontvangst in beeld gebracht. In het derde hoofdstuk komen de Freud-publicaties van uitgeverij S. C. van Doesburgh aan de orde. Hier wordt aandacht besteed aan de Leidse hoogleraar psychiatrie, Gerbrand Jelgersma, die Freud wetenschappelijke en academische erkenning in Nederland bezorgde. In het vierde hoofdstuk passeren de uitgaven van Freud bij De Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur / De Wereldbibliotheek de revue. De invloed van de literator en uitgever Nico van Suchtelen, die een groot aanhanger was van de leer van Freud, zal worden verduidelijkt. Uitgeverij Boom komt met haar *Sigmund Freud Nederlandse Editie* aan bod

in het vijfde hoofdstuk. De totstandkoming van deze editie, met inbegrip van het allereerste initiatief van uitgeverij De Bezige Bij, wordt uitvoerig beschreven, evenals de ontvangst daarvan.

In het zesde hoofdstuk worden de belangrijkste bevindingen en resultaten in een slotbeschouwing bij elkaar gebracht, en vindt een vergelijking plaats van de Freud-uitgaven van de Nederlandse uitgevers met die van hun buitenlandse collega's. Ook worden aanbevelingen gegeven voor de wijze waarop een wetenschappelijk oeuvre als dat van Freud het beste voor het voetlicht kan worden gebracht. Wat zijn de haken en ogen aan het vertalen en uitgeven van een groot omvangrijk werk als dat van Freud? Waar ligt de waarde in het editeren van zijn werk? Welke uitgaven zijn — in Nederland — het meest wenselijk?

Noten

- 1 Zie voor een beknopt overzicht van de briefwisselingen van Freud, H. Stroeken, *Nieuw psychoanalytisch woordenboek. Begrippen, termen, personen*. Amsterdam: Boom, 2000, p. 244-250. De Engelse editeur en vertaler van Freud, Mark Solms, bereidt momenteel een vierdelige editie voor van het vooranalytische werk van Freud op neurowetenschappelijk terrein: *The Complete Neuroscientific Works of Sigmund Freud*. Londen: Karnac Books.
- 2 Bij Uitgeverij Boom zal in het najaar van 2006 een nieuwe wetenschappelijke, naar chronologie geordende Freud-editie worden uitgegeven, getiteld *Werken*, waarin een honderdtal nog niet eerder in het Nederlands vertaalde teksten van Freud zullen worden toegevoegd aan de huidige bestaande *Sigmund Freud Nederlandse Editie* van Uitgeverij Boom, die uit dertig delen bestaat en die ten behoeve van de editie *Werken* wordt herzien.
- 3 Brief van Freud aan Sandor Ferenczi, 24 januari 1932; zie ook Ilse Grubrich-Simitis, *Zurück zu Freuds Texten. Stumme Dokumente sprechen machen*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 1993, p. 29-30.
- 4 Johan Stärcke, 'De psychologie van het onbewuste. Een nieuwe wetenschap', *De Telegraaf*, avondeditie, 12 januari 1912.
- 5 Zie o.a. D.G. Ornston (ed.), *Translating Freud*. New Haven/Londen: Yale University Press, 1992; B. Bettelheim, *Freud and Man's Soul*. New York: Alfred A. Knopf, 1993.
- 6 Zie hoofdstuk 4.
- 7 Zie Grubrich-Simitis, hoofdstuk 3, waarin zij de principes uiteenzet voor een toekomstige Freud-editie.
- 8 Voor de ontwikkeling en beschrijving van de editiewetenschap zie M. Mathijssen, *Naar de letter. Handboek editiewetenschap*. Den Haag: Constantijn Huygens Instituut / Koninklijke Akademie van Wetenschappen, 1997; zie ook over de editiewerkzaamheden van uitgever Johan Polak en de kritiek daarop

- van H. T. M. van Vliet in *De Parelduiker*, 1998, 4/5, p. 77-95; zie tevens J. Pauwels, "Groote boeken voor weinig geld". De publicatiegeschiedenis van Guido Gezelle's dichtwerken, 1903-1905', in: *Jaarboek voor Nederlandse boekgeschiedenis*, 9, 2002, p. 149-158. De meest uitgebreide editie-studies zijn verricht over de bijbel.
- 9 Het begrip 'gatekeeper-of-ideas' is afkomstig van L. A. Coser e.a., in *Books. The Culture and Commerce of Publishing*. New York: Basic Books, 1982, p. 362-374. Over het begrip 'gatekeeper', zie ook S. van Voorst: *Weten wat er in de wereld te koop is. Vier Nederlandse uitgeverijen en hun vertaalde fondsen*. Dissertatie. Sdu Uitgevers, 1997.
- 10 Zie Van Voorst, p. 7-8. Van Voorst citeert hier tevens P. Meyer-Dohm, die in het netwerk van een uitgever acht 'Bezugsgruppe' onderscheidt: uitgeverijmedewerkers, auteurs, leveranciers, boekhandels, lezers, concurrerende uitgevers, organisaties in het boekenvak, en overige instanties zoals overheid en massamedia. De theorie van Meyer-Dohm heeft overeenkomsten met die van Coser die tevens het begrip netwerk ('social circle') hanteert.
- 11 Pierre Assouline, *Gaston Gallimard: a half-century of French publishing*. Orlando: Harcourt Brace Jovanovich, 1988, p. 363-364.
- 12 Ter illustratie hiervan citeert de boekwetenschapper A. H. van der Weel de scherpe mening van George Bernard Shaw ten aanzien van zijn uitgever: 'I object to publishers: the one service they have done me is to teach me to do without them. They combine commercial rascality with artistic touchiness and pettishness, without being either good business men or fine judges of literature. All that is necessary in the production of a book is an author and a bookseller, without any intermediate parasite.' A. van der Weel, 'The communications circuit revisited', in: *Jaarboek voor Nederlandse boekgeschiedenis*, 8, 2001, p. 18.
- 13 L. van Krevelen, *De stijl van de uitgever*. Amsterdam: De Buitenkant, 2002, p. 13.
- 14 Gérard Genette, *Paratexts: thresholds of interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. (Oorspronkelijk *Seuils*. Parijs: Editions du Seuil, 1987.)
- 15 Genette, p. 402.
- 16 S. Freud, *Originalnotizen zu einem Fall von Zwangsneurose ('Rattenman')*, 1907-08. Deze notities zijn gepubliceerd in de *Sigmund Freud Nederlandse Editie* ('Oorspronkelijke notities betreffende "De Rattenman"'), *Ziektegeschiedenis* - sen 5, p. 97-182. Ongepubliceerde teksten als dagboeken, notities en ontwerpen (door Genette 'epitekst' genoemd) laten de ontwikkeling in het denken van een auteur zien en de beweeglijkheid van de tekst. Een mooi voorbeeld van het belang van epitekst vormt het al eerder genoemde boek van I. Grubrich-Simitis, *Zurück zu Freuds Texten*. Hierin analyseert zij onder andere Freuds oorspronkelijke teksten, zoals diens handgeschreven notities, correcties van drukproeven, varianten, schetsen en ontwerpen en ander ongepubliceerd materiaal.
- 17 Het citaat uit de *Aeneis* is vertaald door Thomas Graafdijsk en Wilfred Oranje; de vertaling uit *Faust II* is afkomstig van Nico van Suchtelen.
- 18 W. Muschg, *De ontwrichting van de Duitse literatuur*. Amsterdam: Athenaeum — Polak & Van Gennep, 1974, p. 119.